

SVĚT LITERATURY. LE MONDE DE LA LITTÉRATURE. MÉMOIRE – OUBLIE – RÉMINISCENCE. Études réunies par Eva Voldřichová Beránková et Závaš Šuman. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020. 229 s.

Terézia Guimard

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.2.10>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2544-7584>

Recenzovaný odborný časopis *Svět literatury*, vydávaný od roku 1990 Filozofickou fakultou Karlovej Univerzity v Prahe s periodicitou dva razy ročne, sa zameriava na moderné európske a americké literatúry. Publikuje vedecké štúdié o literatúre a kultúre, má tiež rubriky Prehľady a materiály a Recenzie. Časopis usporadúva kolokviá na určitú tému a ich výsledky publikuje v časti Diskusia. Vydáva aj špeciálne čísla, ktoré sú zamerané na jednu tému, kde sú prispievateľmi českí a zahraniční autori.

Špeciálne číslo z roku 2020 má názov *Mémoire – oublie – réminiscence* (Spomienky – zabúdanie – reminiscencie) a zostavili ho Eva Voldřichová Beránková a Závaš Šuman. Prnáša devätnásť štúdií vo francúzskom jazyku od českých, francúzskych, poľských, maďarských a slovenských autorov z rôznych humanitných disciplín – filozofie, histórie umenia, literárnej vedy. Príspevky pôvodne odzneli na Letnej škole francúzskej filozofie, ktorú pravidelne organizuje vzdelávacia nadácia Jana Husa založená v roku 1981 v Paríži s cieľom pomôcť česko-slovenským intelektuálom (istý čas na jej čele stál významný francúzsky filozof Jacques Derrida). Vrcholným podujatím spolupráce je práve každoročná Letná škola francúzskej filo-

zofie, ktorá sa uskutočňuje striedavo vo Francúzsku, v Česku a na Slovensku.

Pojmy spomienka, zabudnutie a reminiscencia existujú od nepamäti. Vyskytujú sa už v antickej filozofii v 5. a 4. storočí pred Kristom. Aristoteles ich rozoberá v jednom zo svojich diel, v spise *Pamät' a reminiscencia*, kde tvrdí, že pamäť sa koncentruje skôr na minulosť ako na prítomnosť (nemôžeme tvrdiť, že si informácie pamätáme v momente, v ktorom ich vnímame). Platón zasa uvádza teóriu o reminiscencii duše, v ktorej dôležitosť prikladá pamäti v živote toho, kto hľadá pravdu. Pamäť u neho úzko súvisí aj s ľudskou identitou, pretože populácia krajiny formuje ideu spoločnej národnosti na základe histórie danej krajiny, jednotlivci si upevňujú vlastnú identitu na základe svojich spomienok. Spomienky či história predstavujú minulosť a idea spoločnej národnosti alebo identita zase prítomnosť vyvedenú z minulosti.

V štúdií Mileny Fučíkovej, českej prekladateľky a odbornej asistentky pôsobiacej na Karlovej univerzite v Prahe, *Pourquoi le romancier-poète imagine-t-il une invisible mémoire?* (Prečo si spisovateľ-básnik predstavuje zabudnuté spomienky?) vidno prepojenie medzi minulosťou a prítomnosťou. Patrickovi Chamo-

iseausovi, veľkému znalcovi kreolskej kultúry, o ktorom M. Fučíková píše, vyčítajú, že v jeho románoch chýba *hic et nunc*. On však na obranu svojej koncepcie písania tvrdí, že prítomnosť neexistuje bez minulosti, prítomnosť je poznačená minulosťou a vlastná identita sa zakladá aj na spomienkach. Aj štúdia Vojtěcha Šarša, doktoranda Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, s názvom *L'oubli volontaire et la réminiscence involontaire dans la perspective des littératures subsahariennes d'expression française* (Úmyselné zabúdanie a neúmyselné reminiscencie z perspektívy frankofónnej literatúry z oblasti subsaharskej Afriky) súvisí s identitou a so spomienkami. Koloniálna politika rozbíja individualitu Subsaharčanov. Hrdinom troch vybraných románov, ktoré spája spoločná téma, vstúpajú rovnakú ideu, a to zvrátiť svoj osud, čo v ich prípade znamená odísť do Francúzska za „lepším“ životom, zároveň to znamená odcudzíť sa svojej kultúre a identite. Vo chvíli, keď sa im naskytne príležitosť odcestovať dobrovoľne či úmyselne, zabúdajú na svoje tradície a identitu, vo chvíli odchodu na nich zas doliehajú neúmyselné reminiscencie a strach zo zabudnutia na svoje korene a pôvod.

Problematike ľudskej identity sa z rôznych uhlov pohľadu venovali už filozofi v staroveku či stredoveku, nesmrteľnú dušu vtedy považovali za jadro ľudskej identity. Filozofia 20. storočia už toto tvrdenie spochybňuje. Francúzsky filozof Paul Ricoeur, ktorý sa zaoberal otázkou identity človeka, ju vložil do kontextu času a narácie, pričom tvrdí, že identita zodpovedá rozprávaníu osobnej histórie, čo znamená, že identita osoby sa konceptualizuje práve v jazyku. Petr Kyloušek, profesor na Masarykovej univerzite v Brne, v štúdiu *Une mémoire à toutes les sauces: Rien et autres souvenirs d'Anne Élane Cliche* (Pamäť na rôzne spôsoby: Nič a iné spomienky od Anne Élane Clicheovej) sa venuje na príklade románu uvedenej kanadskej autorky z Quebecu problematike pamäti a spomienkam cez prizmu identity, ktorá sa premieta v existenciálnych otázkach. Analyzuje, či a ako sa dá uchopiť realita. Rekonštituovať spomienky vo svojom originálnom znení

nie je možné a realita, ktorá sa stane textom, sa mení na fikciu, už nie je realitou. Ricoeurova koncepcia narácie osobnej identity a jej konceptualizácie v jazyku mala aj veľa kritikov a odporcov. P. Kyloušek hľadá prostredníctvom románu odpovede na otázky, či sa dajú spomienky zachovať cez telesnú stránku človeka, cez hlas a prevedenie do jazyka. V druhej časti románu poukazuje na pravdivosť spomienok, analyzuje spomienky v narácii a realite, venuje sa individuálnemu konaniu a kolektívnej pamäti. Na konkrétnom texte rozoberá vzťahy medzi telesnosťou hlasu a nemateriálnosťou slov a vzťahy medzi zložkami sémantického trojuholníka C. K. Ogdena a I. A. Richardsa.

Problematika pamäti, spomienok a zabúdania sa nevyskytuje len v literatúre, ale aj v hudbe či vo výtvarnom umení. Katalin Bartha-Kováčková, ktorá je odbornou asistentkou na Filozofickej fakulte na Univerzite v Segedíne, ponúka v štúdiu *Réminiscences nostalgiques: la lumière et le Rien dans les marines de Claude Lorraine* (Nostalgické reminiscencie: svetlo a Ničota v maľbách mora od Clauda Lorraina) zaujímavé zamyslenie nad ústrednou témou cez maliarstvo. Analyzuje slová nostalgia (označujúce stav smútku vyvolaný vzdialenosťou alebo túžbou vrátiť sa v čase) a reminiscencia (spomienka na veci, ktoré sa udiali, alebo na zabudnuté veci, ktoré jedinec už ovplyvnili) cez maľby mora od Clauda Lorraina, francúzskeho maliara 17. storočia. Autorka z jeho tvorby vybrala scenérie vychádzajúceho a zapadajúceho slnka v prístavoch. Niektoré z jeho obrazov štúdiu aj ilustratívne dopĺňajú. Práve maľby, ako píše K. Bartha-Kováčková, vyvolávajú u diváka pocit nostalgie či reminiscencie. Nemecký filozof George Simmel vysvetľuje prečo, keď tvrdí, že maľba krajiny je vždy výsledkom mysle, pretože krajinu najprv vnímame, rozčleníme a následne ju cez vlastný subjektívny pohľad znova zoskupíme a namaľujeme. Zaujímavý je však pojem *Stimmung*, ktorý uvádza G. Simmel, a teda pocit, ktorý spúšťa vnímanie krajiny a v ktorom vstupujú do hry spomienky. C. Lorraine zobrazuje na svojich obrazoch idealizovanú krajinu, ktorá sa zdá skutočná. Ich

196 centrom je Slnko – vernosť jeho farieb je výsledkom dôkladného a opakovaného pozorovania jeho východov a západov. K. Bartha-Kováčová tiež pripomína, že u Lorraina je názov diela, ktorý reprezentuje centrálnu myšlienku maľby, menej dôležitý ako atmosféra, ktorú vytvárajú farby. V štúdiu tiež odkazuje na pojem ničota, ktorá sa skrýva niekde ďaleko vo farbách slnka, pričom práve diaľka vyvoláva u diváka pocit nostalgie a oživuje jeho reminiscencie.

Český filozof Josef Fulka sa venuje téme pamäti: *Les aventures de la mémoire involontaire* (Rousseau, Proust, Wagner)/Dobrodružstvá neúmyselnej pamäti (Rousseau, Proust, Wagner). V úvode uvádza úryvok z Rousseauových *Vyznaní* (Confessions), osvetľujúci princíp neúmyselnej pamäti: na základe pamäti, v ktorej sa spomienka vynorí nepredvídateľne a nezávisle od vôle osoby a odhalí niečo, na čo by si človek úmyselne určite nespomenul. Úmyselná pamäť nedovolí ľuďom opustiť prítomnosť, neúmyselná ich doslova prenáša do minulosti. J. Fulka porovnáva využitie neúmyselnej pamäti u Richarda Wagnera v hudbe a u Marcela Prousta v literatúre. Poukazuje na leitmotív, ktorý prechádza u oboch autorov celým dielom, no nemá v rámci celku identickú podobu – keby mal, nevyvolal by u čitateľov/poslucháčov ten istý efekt, efekt neúmyselnej pamäti.

Andrea Tureková, odborná asistentka na Fakulte aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave, dáva v štúdiu *Mémoire et imagination dans La Jeunesse du Commandeur l'abbé Prévost* (Spomienka a predstava v diele Veliteľova mladost od Abbé Prévosta) do popredia spomienky a predstavy hlavného hrdinu analyzovaného románu, pracuje s pojmom úmyselná pamäť, ktorá je potrebná na to, aby hrdina vyrozprával svoj príbeh, rozpomenul sa na svoje minulé dobrodružstvá, v tomto prípade najmä ľúbostné. Pojem neúmyselná pamäť sa v deji, na ktorý sa hrdina má úmyselne rozpomenúť, dá aplikovať tiež napríklad vtedy, keď hrdinu a zároveň rozprávača „prepadne“ spomienka, ktorú neplánoval, respektíve na ktorú si nechcel spomenúť.

Podnetné otázky súvisiace so spomienkami kladie profesor David el Kenz z Univerzity v Bourgogne v štúdiu *Les lieux de mémoire victimaire en Europe: une culture commune et concurrente* (Pamiatky obetí v Európe: spoločná a konkurujúca kultúra). Všimá si, že až od roku 1990 sa začali v Európe objavovať memoriály a múzeá na pamiatku obetí masakier 20. storočia. Na otázky, prečo však až tak neskoro a prečo sa dovtedy kládol najmä dôraz na tvorbu pamätných miest víťazov, a nie porazených, odpovedá prostredníctvom príkladov referujúcich na memoriály a iné pamätné miesta na svete.

Zaujímavý je aj príspevok Enikő Szabolcs, doktorandky na Univerzite v Segedíne, ktorá rozoberá spomienky a zabúdanie v príspevku *Mémoire et l'oublie dans L'An 2440 de Louis-Sébastien Mercier* (Spomienka a zabúdanie v románe Rok 2440 od Louisa-Sébastiena Merciera), a to napriek tomu, že dej tohto románu sa odohráva v budúcnosti.

Jednotlivé state monotematického čísla časopisu *Svět literatury* ukazujú, že pojmy, ktoré rozoberali filozofi už pred naším letopočtom, sú rovnako aktuálne aj dnes. Odborníci z rôznych disciplín ponúkajú pohľad na známych či menej známych autorov, spisovateľov, maliarov i skladateľov a na ich diela, ktoré sa danej témy týkajú. Ich úvahy ukazujú nielen rôznorodosť vzťahov medzi spomienkami, zabúdaním a reminiscenciami, ale aj odlišné prístupy rôznych vedných disciplín. Hoci prepojenie medzi jednotlivými štúdiami nie je explicitne vyjadrené, zjednocuje ich práve ústredná téma. Celok ponúka zaujímavý a obohacujúci prierez na tému spomienok, zabúdania a reminiscencií cez prizmu rôznych metodológií.

Mgr. Terézia Guimard
Ústav svetovej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: terezia.guimard@savba.sk